

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ УХВАЛ СУДУ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

THE CONCEPT AND CLASSIFICATION OF COURT DECISIONS IN THE CIVIL JUSTICE SYSTEM OF UKRAINE

Іванцев Д.Н., викладач кафедри права
ЗВО «Університет Короля Данила»
ORCID ID: 0009-0002-6093-481X

Актуальність статті полягає в тому, що відповідно до статті 258 Цивільного процесуального кодексу України ухвала суду є одним із видів судового рішення. Крім того, в частині другій статті 258 Кодексу йдеться про юридичну природу судового рішення – ухвали суду, а саме: процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. В статті 259 Цивільного процесуального кодексу України передбачається порядок ухвалення судового рішення, в статті 260 Цивільного процесуального кодексу України визначається зміст ухвали суду, а в статті 261 Кодексу йдеться про набрання ухвалою законної сили. Крім того, в статті 262 Цивільного процесуального кодексу України передбачено випадки та порядок постановлення окремої ухвали суду. Тобто, законотворець визначаючи функціональне призначення ухвали як виду судового рішення у цивільному процесі не розкрив зміст поняття «ухвала суду». Метою статті є розкриття змісту поняття ухвала суду першої інстанції в цивільному судочинстві, визначення елементів якості ухвали суду на підставі норм Цивільного процесуального кодексу України, а також згрупування ухвал суду у певні групи. В науковій статті розкрито поняття ухвала суду першої інстанції в цивільному судочинстві, наведено види ухвал суду. Звертається увага на те, що поняття «судове рішення» та «ухвала суду» є різними за змістом правовими термінами, які використовуються в Цивільному процесуальному кодексі України. Доведено, що «судове рішення» є ширшим поняттям ніж «ухвала суду». Постановлення ухвали може впливати на матеріальні відносини, здійснюючи індивідуальний правовий вплив на сторони (або одну із сторін) спору. Особливістю ухвал суду як виду судового рішення в межах цивільного судочинства є їхня направленість на реалізацію та втілення завдання та основних засад (принципів) цивільного судочинства, закріплених в статті 2 Цивільного процесуального кодексу України. Під ухвалою суду першої інстанції пропонується розуміти один із різновидів судового рішення в межах цивільного процесу, документарного або недokumentарного характеру, що має своїм завданням забезпечення логічного та послідовного судового розгляду відповідно до цивільної процесуальної форми здійснення судового провадження, належну реалізацію та втілення принципів цивільного судочинства, та опосередковує широку сферу діяльності суду, що не пов'язана із вирішенням спору по суті в межах встановленої законом судової процедури.

Ключові слова: право на суд, цивільний процес, судове рішення, ухвала суду, якість судового рішення, захист прав людини.

The relevance of the article lies in the fact that, according to Article 258 of the Civil Procedure Code of Ukraine, a court decision is one of the types of court decision. In addition, the second part of Article 258 of the Code refers to the legal nature of the court decision – court rulings, namely: procedural issues related to the movement of the case in the court of first instance, petitions and statements of persons participating in the case, issues of adjournment consideration of a case, announcement of adjournment, suspension or closure of proceedings in a case, leaving an application without consideration, as well as in other cases provided for by this Code, are decided by the court by means of rulings. Article 259 of the Civil Procedure Code of Ukraine provides for the procedure for passing a court decision, Article 260 of the Civil Procedure Code of Ukraine defines the content of a court decision, and Article 261 of the Code deals with the entry into force of a decision. In addition, Article 262 of the Civil Procedure Code of Ukraine provides for cases and the procedure for issuing a separate court decision. That is, the lawmaker, defining the functional purpose of the decision as a type of court decision in civil proceedings, did not disclose the meaning of the concept of «court decision». The purpose of the article is to reveal the content of the concept of a court decision of the first instance in civil proceedings, to determine the elements of the quality of a court decision based on the norms of the Civil Procedure Code of Ukraine, as well as to group court decisions into certain groups. In the scientific article, the concept of the decision of the court of first instance in civil proceedings is revealed, the types of court decisions are given. Attention is drawn to the fact that the concepts of «judgment» and «court decision» are different legal terms used in the Civil Procedure Code of Ukraine. It has been proven that «judgment» is a broader concept than «court decision». The issuance of a resolution may affect material relations, exerting an individual legal influence on the parties (or one of the parties) to the dispute. The peculiarity of court rulings as a type of court decision within the scope of civil proceedings is their focus on the implementation and implementation of the task and basic principles (principles) of civil proceedings, enshrined in Article 2 of the Civil Procedure Code of Ukraine. Under the decision of the court of first instance, it is proposed to understand one of the varieties of the court decision within the civil process, documentary or non-documentary in nature, which has the task of ensuring a logical and consistent trial in accordance with the civil procedural form of conducting court proceedings, the proper implementation and embodiment of the principles of civil justice, and mediates a wide area of court activity that is not related to the resolution of the dispute on the merits within the limits of the judicial procedure established by law.

Key words: right to trial, civil process, court decision, court decision, quality of court decision, protection of human rights.

Актуальність теми. Відповідно до ст. 258 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) ухвала суду є одним із видів судового рішення [1]. Крім того, в частині другій цієї статті Кодексу йдеться про юридичну природу судового рішення – ухвали суду, а саме: процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. В ст. 259 ЦПК передбачається порядок ухвалення судового рішення, в ст. 260 ЦПК визначається зміст ухвали суду, а в ст. 261 Кодексу йдеться про

набрання ухвалою законної сили. Крім того, в ст. 262 ЦПК передбачено випадки та порядок постановлення окремої ухвали суду. Тобто, законотворець визначаючи функціональне призначення ухвали як виду судового рішення у цивільному процесі не розкрив зміст поняття «ухвала суду». А відтак тема цієї статті є актуальною.

Крім того, актуальність цього дослідження підтверджується й тим, що поняття «ухвала суду» у цивільному процесі розкривається на доктринальному рівні, однак серед науковців немає єдності у розкритті змісту цього поняття.

Стан опрацювання проблеми. Тема видів судових рішень не є новою для юриспруденції. Цією тематикою займаються, наприклад, І. Андронов, О. Братель, Я. Бер-

назюк, К. Гусаров, О. Грабовська, О. Захарова, С. Бичкова, О. Кармаза, О. Короєд, Д. Лупспеник, М. Майка, Ю.Притика, Г. Тимченко, М. Треушніков, С. Фурса, С. Харитонов, М. Ясинок та ін.

Так, наприклад, І.Андронов присвятив наукову статтю розкриттю змісту ухвали суду, їх класифікацій [2], М.Майка дослідив порядок виконання ухвал суду у виконавчому процесі [3], Ю.Дорохіна зосереджує увагу на питаннях сутності окремої ухвали як інструменту забезпечення законності, а також правові підстави та наслідки її прийняття [4], К.Гусаров аналізує судову практику в частині постановлення окремих ухвал [5].

Разом з тим, тема правової природи та видів ухвал суду вимагає ще досліджень в частині удосконалення змісту поняття «ухвала суду як вид судового рішення», а також класифікації ухвал суду, яка не здійснена на законодавчому рівні.

Метою статті є розкриття змісту поняття ухвала суду першої інстанції в цивільному судочинстві, визначення елементів якості ухвали суду на підставі норм Цивільного процесуального кодексу України, а також згрупування ухвал суду у певні групи.

Виклад матеріалу. Як зазначалося вище, ст. 258 ЦПК відносить ухвалу до категорії судових рішень. Відтак положення ЦПК пронизані нормами щодо постановлення ухвал суду, пов'язуючи їх з процедурою розгляду цивільної справи та вирішенням інших процесуальних питань. Так, наприклад, в ст. 51 ЦПК йдеться про те, що про залучення співвідповідача чи заміну неналежного відповідача постановляється ухвала, в ст. 88 ЦПК передбачається, що про виконання або про неможливість виконання з об'єктивних причин судового доручення постановляється ухвала, а ст. 104 ЦПК присвячена постановленню ухвали про призначення експертизи. Однак ЦПК офіційно не розкриває зміст поняття «ухвала суду», що має важливе значення для теорії цивільного процесу, а обмежується тільки переліком процесуальних (процедурних) питань, що вирішуються постановленням ухвали, тобто по суті закріплюючи її функціональне призначення.

На нашу думку, визначаючи перелік процедурних питань, зокрема, в ст. 258 ЦПК, а саме, передбачивши норму про те, що процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал, суб'єкт законодавчої ініціативи відділяє (відмежує) ухвали суду від інших видів судових рішень, таких як: судовий наказ, рішення та постанова.

І.Андронів доводить, що ухвала суду не є актом правосуддя, оскільки має виключно процесуальне значення і на матеріальні правовідносини, що існують між сторонами спору, безпосередньо не впливає. На його думку, судова ухвала – це судовий акт, яким не вирішується матеріально-правовий спір, а оформлюються процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі, безпосередньо не пов'язані із застосуванням норм матеріального права [6].

Дійсно, ухвала є судовим рішенням, за допомогою якого суд застосовує процесуальні норми права. Ухвали суду першої інстанції мають вагомий значення в контексті повного, об'єктивного та законного постановлення рішення суду в конкретній справі. Разом з тим, ухвала за своєю природою відповідно до цивільного процесуального законодавства не обмежується вирішенням процедурних питань, про це, зокрема йдеться в ст. 258 ЦПК, оскільки ЦПК використовує правову конструкцію: «в інших випадках, передбачених цим Кодексом, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал».

Тобто, постановлення ухвали може впливати на матеріальні відносини, здійснюючи індивідуальний правовий вплив на сторони (або одну із сторін) спору. Так, наприклад, відповідно до частини другої ст. 149 ЦПК забезпечення позову може бути застосовано судом і до пред'явлення позову. Попри закріплену частиною десятою ст. 150 ЦПК заборону вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, перелік видів забезпечення позову, передбачений частиною першою цієї статті, дозволяє говорити про здійснення впливу на матеріальні відносини сторін спору.

Ще одним прикладом впливу ухвали на матеріальні правовідносини між сторонами є ухвали суду, якими затверджується мирову угоду в межах цивільного судочинства. Так, наприклад, відповідно до Ухвали районного суду міста Полтави від 12 вересня 2019 р., справа № 553/2022/18, було затверджено визнано і затверджено мирову угоду від 12.09.2019 року, між позивачем ОСОБА_1 та відповідачем ОСОБА_2 в особі представника адвоката Зязюн Юлії Анатоліївни по цивільній справі № 553/2022/18, так як Мирова угода, укладена уповноваженими на те особами, не суперечить закону, відповідає інтересам обох сторін, виконання ними умов мирової угоди не порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, держави, а провадження по справі підлягає закриттю.

Наведений приклад ілюструє правовстановлюючий характер ухвали про затвердження мирової угоди в цивільному процесі та дозволяє говорити про ухвалу як судовий акт, що безпосередньо впливає на матеріальні правовідносини між сторонами спору.

Слід також зазначити, що особливістю ухвал суду як виду судового рішення в межах цивільного судочинства є їхня направленість на реалізацію та втілення завдання та основних засад (принципів) цивільного судочинства, закріплених в ст. 2 ЦПК.

Порядок постановлення ухвал суду визначається в ЦПК, що відповідає, на нашу думку, вимогам ст. 19 Конституції України, а також забезпечує судовий захист громадян (ст. 55 Конституції України). Так, наприклад, ст. 259 ЦПК передбачено, що ухвали суду, які оформлюються окремим документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати. Ухвали суду, постановлені окремим документом, підписуються суддею (суддями) і приєднуються до справи. Ухвали, постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, заносяться до протоколу судового засідання. Зміст ухвали суду визначено в ст. 260 ЦПК. Про набрання ухвалою законної сили йдеться в ст. 261 ЦПК.

Разом з тим, в юриспруденції слушно вказується на те, що із загальних правил, передбачених в ст. ст. 260 та 261 ЦПК, існують винятки (наприклад, за наслідками розгляду заяви про скасування рішення третейського суду (ст.460 ЦПК); про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або про відмову в його видачі (ст.487 ЦПК).

Велике коло питань, які вирішуються судом першої інстанції за допомогою ухвали як виду судового рішення, може бути основою умовної класифікації (групи, види) ухвал та критерієм розмежування окремих видів ухвал між собою.

Відтак, вченими слушно обґрунтовується теза про те, що предмет ухвали, зміст, форма постановлення, характер спрямування, суб'єкт постановлення та інші ознаки зумовлюють широку наукову дискусію щодо питання класифікації ухвал суду.

Так, наприклад, у Вікіпедії ухвали суду класифікуються за різними класифікаторами, а саме: 1) залежно від змісту: ухвали, спрямовані на початок процесу в справі; ухвали, які перешкоджають виникненню процесу (перетинальні); ухвали, які забезпечують розвиток процесу; ухвали, які перешкоджають подальшому розвитку про-

цесу (заключні); 2) залежно від складу суду, яким постановлена ухвала: одноособові; колегіальні; 3) за критерієм інстанційності: ухвали суду першої інстанції; ухвали суду апеляційної інстанції; ухвали суду касаційної інстанції; ухвали Верховного Суду; 4) за способом оформлення: ухвали, що виносяться у формі окремого процесуального документа (письмові); ухвали, що заносяться до журналу (протоколу) судового засідання (усні); 5) за можливістю оскарження: ухвали, що підлягають оскарженню окремо від рішення суду; ухвали, що не підлягають оскарженню окремо від рішення суду, заперечення на такі ухвали можуть бути включені до апеляційної або касаційної скарги. Окремим видом ухвал є окрема ухвала [7].

Крім того, Вікіпедія слушно виділила такі ухвали цивільного суду першої інстанції, а саме ухвали про: розгляд справи в закритому судовому засіданні, проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню, закриття провадження в справі, відвід судді (суду), залучення або допуску до участі в справі третьої особи, призначення опікуна або піклувальника, залучення спеціаліста, допуск перекладача, поновлення або продовження процесуальних строків, розшук відповідача, відсторонення або розсторонення судових витрат, застосування заходів процесуального примусу, відмову у прийнятті заяви про видачу судового наказу, відкриття наказного провадження, залишення заяви про скасування судового наказу без розгляду, прийняття заяви про прийняття судового наказу до розгляду, залишення заяви про скасування судового наказу без задоволення, залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви позивачу, відкриття провадження у справі чи відмову у відкритті провадження у справі, об'єднання вимог в одне провадження, роз'єднання кількох вимог у самостійні провадження, залишення позовної заяви без розгляду, забезпечення доказів, призначення експертизи, призначення справи до розгляду, продовження розгляду справи, участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, задоволення клопотання, відмову в задоволенні клопотання, відкладення розгляду справи на певний строк, закриття провадження у справі, визнання мирової угоди, відмову у визнанні мирової угоди, закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами, повернення до з'ясування обставин у справі, поновлення судового розгляду, зауваження щодо технічного запису судового засідання та журналу судового засідання, зупинення провадження у справі, відновлення провадження у справі, внесення виправлень до судового рішення, відмову в ухваленні додаткового рішення, роз'яснення рішення суду, заочний розгляд справи, залишення заяви про перегляд заочного рішення без задоволення, скасування заочного рішення і призначення справи до розгляду в загальному порядку, примусове направлення фізичної особи на судово-психіатричну експертизу [7].

Ми погоджуємося з думкою Д. Шкрєбця, який доводить, що при дослідженні ухвал, що постановляються судом першої інстанції, доцільно розмежовувати ухвали позовного, наказного та окремого провадження [8].

Інші дослідники одним із критеріїв класифікації ухвал суду першої інстанції пропонують розглядати суб'єкт їхнього постановлення: суддя або суд [9]. Основу цієї класифікації становлять положення чинного на момент укладення посібника (2016 рік) ЦПК, зокрема, ст. 126 якого закріплювала можливість судді під час відкриття провадження у справі, підготовки справи до судового розгляду, або суду під час її розгляду постановити ухвалу про об'єднання в одне провадження кількох однорідних позовних вимог. Разом з тим, чинна редакція ЦПК усунула відповідні недоліки законодавчої техніки, що стали основою для розвитку наукової дискусії стосовно розмежування поняття «суддя» та «суд» в межах цивільного

процесуального законодавства. В межах цивільного процесу суддя, що розглядає справу або вирішує будь-які інші процесуальні питання, діє не від свого імені, а від імені суду. Окрім цього, в п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» від 12.06.2009 №2 згадується виключно ухала суду (а не судді) про роз'єднання позовних вимог.

Вважаємо, що перелічені вище критерії доцільно доповнити. Так, за процесуальною формою постановлення ухвали суду першої інстанції згідно із ст. 259 ЦПК ухвали поділяються на: ухвали суду, які оформлюються окремим документом та постановляються в нарадчій кімнаті (вони підписуються суддею і приєднуються до справи); ухвали постановлені судом, не виходячи до нарадчої кімнати, що заносяться до протоколу судового засідання (оголошуються висновок суду та мотиви, з яких суд дійшов такого висновку). За критерієм можливості апеляційного та касаційного перегляду ухвали суду першої інстанції поділяються на такі: що не підлягають апеляційному оскарженню; що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (частина перша ст. 353 ЦПК); що можуть бути оскаржені в касаційному порядку після їх перегляду в апеляційному порядку (передбачені пунктами 3, 6, 7, 15, 16, 22, 23, 27, 28, 30, 32 частини першої ст. 353 ЦПК).

На підставі узагальнення висновків вчених, пропонується така класифікація видів ухвал суду першої інстанції залежно від їх функціонального призначення:

- ухвали, які обумовлюють судовий розгляд справи відповідно до його стадій та етапів (ухвала про відкриття провадження у справі, ухвала про закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті, ухвала про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами і перехід до судових дебатів, ухвала про повернення до з'ясування обставин у справі);
- ухвали, що перешкоджають здійсненню судового провадження (ухвала про залишення позовної заяви без руху, ухвала про повернення позовної заяви);
- ухвали, які спрямовані на забезпечення принципу змагальності в межах цивільного процесу, тобто постановлені в межах процедури доказування (ухвала про призначення експертизи, ухвала про витребування доказів, ухвала про тимчасове вилучення доказів для дослідження судом тощо);
- ухвали, спрямовані на створення умов для забезпечення виконання рішення суду або ефективного захисту, поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача (ухвала про застосування заходів забезпечення позову);
- ухвали, спрямовані на мирне вирішення спору між сторонами (ухвала про зупинення розгляду справи для надання сторонам у справі про розірвання шлюбу строку для примирення, ухвала про проведення процедури врегулювання спору за участю судді);
- вирішальні (ухвала про затвердження мирової угоди, ухвала про закриття провадження у разі відмови позивача від позову);
- заключні (ухвала про відмову у відкритті провадження у справі, ухвала про закриття провадження у справі, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, ухвала про залишення позову без розгляду);
- допоміжні (ухвала про виправлення опісок/арифметичних помилок у судовому рішенні, ухвал про роз'яснення судового рішення);
- ухвали, спрямовані на реалізацію контрольної функції суду під час здійснення цивільного судочинства (окрема ухвала, ухвала про стягнення в дохід державного бюджету з особи штрафу, ухвала про привід свідка);
- ухвали, постановлені в межах спеціальних судових процедур – тобто ухвали, постановлені в межах прова-

дження у справах про оскарження рішень третейських судів, оспорювання рішень міжнародних комерційних арбітражів та подібні (ухвала про відмову у задоволенні заяви і залишення рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу без змін, ухвала про повне або часткове скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, ухвали, постановлені в межах надання судом допомоги у здійсненні провадження в межах третейського судочинства або комерційного арбітражу – витребування доказів, забезпечення позову);

– ухвали, постановлені в межах самоконтрольної функції суду (про скасування забезпечення позову; про зустрічне забезпечення позову тощо);

– екстраординарні ухвали (ухвала про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами).

Така класифікація найбільш повно відображає функціональне призначення, сутність та юридичну природу ухвал як різновиду судових рішень в межах цивільного процесу. Більше того, за її допомогою можна дослідити юридичну природу ухвали суду та визначити обсяг зазначеного поняття.

Висновок. Під ухвалою суду першої інстанції пропонується розуміти один із різновидів судового рішення в межах цивільного процесу, документарного або недокументарного характеру, що має своїм завданням забезпечення логічного та послідовного судового розгляду відповідно до цивільної процесуальної форми здійснення судового провадження, належну реалізацію та втілення принципів цивільного судочинства, та опосередковує широку сферу діяльності суду, що не пов'язана із вирішенням спору по суті в межах встановленої законом судової процедури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Законодавчі акти України, використані в цьому дослідженні, розміщені на Офіційному вебпорталі парламенту України. *Законодавство України*. <https://rada.gov.ua>
2. Андронов І.В. Поняття та види судових ухвал в цивільному процесі. *Цивілістика*. 2017. № 5. С. 57-62.
3. Майка М. Б. Сутність та зміст законної сили ухвали суду у цивільному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 37. С. 16–20.
4. Дорохіна Ю. А. Окрема ухвала суду як інструмент забезпечення законності: сутність, правові підстави, наслідки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70) Ч. 2 № 2. С. 65-69.
5. Гусаров К.В. Особливості окремої ухвали у цивільному судочинстві. *Порівняльне-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 139-141.
6. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2018. С. 239.
7. Ухвала. Вікіпедія. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D1%85%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B0>
8. Шкребець Д. В. Деякі нові підходи до класифікації ухвал в цивільному процесі. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 197-202.
9. Посібник з написання судових рішень у цивільному і кримінальному судочинстві. К. 2016. С.107-108.